

Globális válságjelenségek nyomában

Törökország, menekültkérdés, „Brexit”

Lapunk történetében viszonylag új „műfajnak” számít a szerkesztőségi állásfoglalás vagy „vezércikk”. Szerkesztőségünk úgy véli, bár folyóiratunk feladata elsődlegesen továbbra is a mélyebb, hosszabb távú történeti folyamatok és elméleti kérdések *kritikai marxista* lemezése, fontos világpolitikai, regionális vagy helyi fejlemények alkalmából időnként mégis helyes megszólalnia, segítő olvasóink tájékozódását az úgynevezett *tények* dzsungelében. Mostani írásunknak az ad aktualitást, hogy a világpolitikában – számos jel szerint – olyan átrendeződések (is) zajlanak, amelyek a későbbi fejlődés szempontjából meghatározó jelentőségre tehetnek szert.

*

Korábban többször írtunk arról, hogy az elmúlt negyedszázadban, a bipoláris világrend megszűnése, majd az USA – kezdetben sokak által örökkévalónak hirdetett – globális hegemoniájának megkérdőjeleződése következtében, hogyan alakultak át a nagy- és középhatalmak belső és egymás közötti erőviszonyai. E hatalmak *egyidejűleg állnak szövetséges és ellenséges viszonyban egymással*, attól függően, hogy a világrendszer egyes válságócaiban érdekeik – tudniillik az állami érdekeként megnyilvánuló *osztályérdekek* – mit diktálnak számukra.

A nagyhatalmak számára az egész térség nem egyszerűen felvonulási terület, hanem mint háborús övezet, óriási hadi üzlet is: a német, orosz, amerikai, francia, izraeli, török fegyvergyárak és -kereskedők kincsesbányája, a legmodernebb haditechnika kísérleti terepe. A tökefelhalmozásért, a piacokért, a természeti erőforrásokért – a *profitért* – folytatott szakadatlan harc az emberiséget ma újfent a *világháború* rémével *fenyegeti*.

Az alábbiakban a globális válság három aktuális – a közvéleményt joggal foglalkoztató, noha korántsem azonos súlyú, jelentőségű – problémakörére hívjuk fel olvasóink figyelmét: 1. a *nyugat-ázsiai/közép-keleti krízis* eszkalálódásának hátterére, különös tekintettel a legújabb *törökországi* fejleményekre, 2. a nem szűnő *menekülthullám* okaira, valamint 3. az Európai Unióból való brit kilépés, a „*Brexit*” körülményeire.

A Földközi-tenger keleti medencéje – a délkelet-európai, nyugat-ázsiai és észak-afrikai térség –, amely a hidegháború egész korszakában (sőt, a transzkontinentális kereskedelemben játszott „relészerepe” folytán valójában évszázadok óta) az államközi kapcsolatok első számú konfliktuszónája volt, az 1970-es és 80-as évek fordulóján válságának új szakaszába érkezett. A Szovjetunió regionális jelenlétének fokozatos visszaszorulásával (mögötte az államszocializmus rendszerválságával) kibontakozott az az áldatlan harc, aminek tétje a térség feletti külső nagyhatalmi és a régió belüli befolyás megszerzése volt (és maradt). A menekültek nagyobb csoportjainak vándorlását és a *2013 óta látványosan megemelkedett menekült-létszámokat a folyamatos háborús állapot, az erőszak eskalációja magyarázza*. Érdemes röviden áttekintnünk e folyamat főbb tényezőit.

1979 februárjában – mint ismeretes – a síita iszlám forradalom Iránban megdöntötte a császári rendszert, amely a térségben az USA első számú stratégiai szövetségese volt. Az esztendő végén – sikeres amerikai csapdaállítás és a szklerotikus szovjet vezetés téves percepciója nyomán – Moszkva csapatokat küldött Afganisztánba, ami által súlyos anyagi és politikai áldozatokkal járó s kezelhetetlen morális szétesést okozó háborús konfliktusba hanyatlott. Egyidejűleg – 1980 szeptemberétől – véres háború kezdődött, majd pusztított nyolc esztendőn keresztül Irán és Irak között (egymillió halottat követelve). Már az *első Öböl-háborúban* világosan föltárult az USA és – Teherán elvesztése után – felértékelődött két másik térségbeli szövetségese, Szaúd-Arábia és Izrael vitális érdeke: Irán és Irak, a két – politikai-katonai, demográfiai és gazdasági szempontból egyaránt – erős középhatalom meggyengítése. A *második Öböl-háború* következtében (Kuvait iraki annexiója, majd az amerikai vezetésű ENSZ-koalíció katonai győzelme az iraki hadsereg felett, amit repüléstilalmi övezetek létesítése követett) a bagdadi rezsim szuverenitása Irak nemzeti területének középső harmadára szorult vissza, Irak (elvi) politikai egysége azonban még fennmaradt. 2001 után viszont – a szeptember 11-i terrortámadások légkörében – az USA-ban hatalomra került keresztény-fundamentalista, neokonzervatív kormányzó elit (Léo Strauss követői: Donald Rumsfeld-től Paul Wolfowitz-on és Richard Perle-en át Condoleeza Rice-ig, s persze, George W. Bush-ig) meghirdette a „teremtő káosz” („constructive chaos”) stratégiáját, amely egy olyan „nagy” vagy „új” Közel-Kelet (*Greater/New Middle East*) megteremtésében vélte biztosíthatónak az amerikai befolyás fenntartását, ahol az amerikai érdekekkel ellenséges államok intézményes politikai struktúrái felpuhulnak, vagy egyenesen felszámolásra kerülnek. Az amerikai külügyminiszter e gigantikus „átrendez(ő)dés” által a térség társadalmainak okozott szenvedést 2006 júliusában az Új Közel-Kelet létrehozásával együtt

járó, elkerülhetetlen „szülési fájdalomnaknak” („birth pangs of the New Middle East”) nevezte...

E stratégia első és legnagyobb szabású/hatású akciója Irak – minden nemzetközi jogi alapot nélkülöző, sőt, egyes NATO-szövetségeseinek (Németország, Franciaország, Luxemburg) álláspontját is kihívón semmibe vevő – újbóli megtámadása volt (2003), amely most már az *iraki államiség szisztematikus lerombolására* irányult. Mindenekelőtt az Irakban (a brit mandátumos uralom óta) domináns pozíciót birtokló szunnita-arab klánok hatalmát törték meg és alázták őket porig – ami majd egy évtizeddel később hozza meg rettenetes gyümölcsét az (*Iraki és Levantei*) *Iszlám Állam* (Daesh) megalakulásával.

Washington e stratégia jegyében ösztönözte és támogatta – vagyis igyekezett saját érdekei szerint manipulálni – 2011-ben az „arab tavasz” népfelkeléseit és rendszerellenes mozgalmait is. A lázadáshullám, amely Líbia, Bahrein, Szíria és Jemen esetében külső (NATO- [francia és brit], illetve szaúdi és katar) intervencióval/agresszióval párosult, a térség államai egy részének megrendüléséhez/megszűnéséhez vezetett. Máshol – így mindenekelőtt az arab világ kulcsfontosságú államában, Egyiptomban – az amerikai beavatkozás a fennálló politikai rendszer stabilizálását szolgálta, helyreállítva/megszilárdítva az ország négy évtizedes szövetségét a Nyugattal. E cél jegyében került sor a Muszlim Testvérek hatalomra engedésére/segítésére, majd az iszlamista kormány előrelátható, totális kudarca után – támaszkodva 2012 nyarán az elemi erejű, tömeges elégedetlenségre – annak megbuktatására.

A 2009-es (elcsalt) elnökválasztás után, majd az „arab tavasz” hatására, 2011 februárjában Iránban is történt kísérlet rendszerváltásra, ezt azonban az iráni nemzeti burzsoázia és politikai képviselete meghiúsította: a síita klérussal kötött sorozatos politikai kompromisszumok révén itt sikerült megőrizni/megszilárdítani az ország állami-nemzeti egységét, stabilitását és függetlenségét. Ezt 2015 júliusában az Obama-kormányzat és főbb NATO-szövetségesei (kiegészülve Oroszországgal és Kínával mint a BT állandó tagjaival) a Teheránnal megkötött atommegállapodással ismerték el, megszüntetve Irán több évtizedes nyugati kiközösítését. Ami előre vetíti Irán államközi kapcsolatainak kiszélesedését és jövőbeli aktív regionális szerepét, beleértve, hogy Teherán az USA (és a NATO) számára alternatív partner lehet az egyre inkább diszkreditálódó, mind kevésbé vállalható szaúdi vahabita rezsimmel szemben. Ez részben már meg is valósult azzal, hogy Irán – Oroszország oldalán – a Daesh elleni nemzetközi katonai koalíció megkerülhetetlen résztvevőjévé vált, ami szíriai együttműködésükben különösen is szembetűnő.

Ebben a (geo)politikai kontextusban érdemes szemlélni Törökország régiós szerepét is, különös tekintettel a 2016. július 15-i sikertelen katonai hatalomátvétel körülményeire és (várható) következményeire

– hozzátevé, hogy ami a konkrét eseményeket illeti, ezekről egyelőre csupán ellenőriz(het)etlen föltevések, találgatások állnak rendelkezésre. Annyi bizonyos, hogy a puccs idején Oroszország támogatta a török kormányt, míg a szövetséges Egyesült Államok az eseményeket szkeptikusan szemlélte (ami például orosz sejtések szerint, a hatalomátvételi próbálkozás amerikai támogatására utal).

Ismeretes, hogy Törökország a hidegháború tetőzésekor, 1952-ben csatlakozott a NATO-hoz, s azóta a szövetség déli szárnyának szilárd oszlopa (az *Incirlík* légitámaszpont a szíriai határtól 110 km-re a NATO egyik világszinten is legfontosabb bázisa). Ezt az elmúlt több mint hat évtized során sem a török belpolitika vissza-visszatérő krízisei (amelyek gyakran végződtek katonai puccsokban), sem az államközi rendszer globális vagy regionális léptékű átalakulásai nem kérdőjelezték meg. *Ilyesmire a mostani fejlemények nyomán sem lehet számítani* – még ha a megghiúsult puccs után a török államfő első külföldi útja Szentpétervárra vezetett is (rendezni a török–orosz kétoldalú kapcsolatokat, amelyek tavaly novemberben egy orosz vadászbombázó török lelövése miatt mélypontra kerültek). Ilyenformán a júliusi puccskísérlet inkább a török belpolitika meglévő tendenciáit erősíti: eszköz arra, hogy Recep T. Erdoğan elnök folytassa a számos vonásában a kelet-európai félperifériára emlékeztető, *autoriter kapitalista rendszer* sajátos török változatának kiépítését.

Törökország regionális ambíciót mutatja, hogy Szíriában igyekszik a kurdokkal és damaszkuszi kormánnyal szemben is megerősíteni a vele szolidáris fegyveres csoportok hatalmát. Távolabbra tekintve pedig, arra törekszik, hogy megpróbálja kibővítsé külpolitikai mozgásterét azáltal, hogy (relatív) távolságot tart az USA-tól – amihez kellő érvet jelent(het), hogy a puccskísérlet „értelmi szerzőségével” megvádolt, 1999 óta az Egyesült Államokban „gyógykezelt” szífi hitszónok, Fethullah Gülen kiadatására vonatkozó török kérelmet az amerikaiak nyilvánvalóan nem fogják teljesíteni –, illetve ismét megpróbálja kijátszani az „oroszkártyát”: erősíti gazdasági és politikai együttműködését Moszkvával. Ez egyúttal arra is utal(hat), hogy azt szeretné, ha a véres eszközökkel elnyomott kurdok nemzetközi támogatása alább hagyana.

A menekülthullám: okok és következmények

A feltörekvő és a hatalom megszerzésére törekvő új elitet – összejátszva a nagy- és kevésbé nagy hatalmakkal, gyakran azok instrukcióit követve – (újra)élesztik, kiélezzik, és manipulatív módon terjesztik a térség társadalmában a *nyelvi, etnikai-törzsi és felekezeti ellentéteket*. A rendszeres terrorcselekmények és háborúk által okozott fájdalmak *beleégnek a társadalmak mély szerkezetébe*, s emiatt a mindennapi együttlét akkor is lehetetlenné válik, ha egyik vagy másik

területen éppen nem zajlik háború. A *menekülés a létezés mindennapi formájává vált*. A nyugat-ázsiai, észak-afrikai emberek csupán a súlyos anyagi áldozatokkal járó menekülési formák között választhatnak, s hozzájuk kapcsolódnak az ugyancsak brutalizált szubszaharai afrikai viszonyoktól megcsömörlött menekülők. Futnak férfiak és nők, gyerekek, sőt, öregek is – nemcsak Szíriából, Irakból vagy Líbiából, hanem Szomáliából, Eritreából, Dél-Szudánból és Nigériából is. Túlnyomó többségük az adott régiókban vándorol, s igyekszik helyet, menedéket találni valamely táborban, közösen bérelt albérleti szobácskákban, vagy éppen az utcán s más nyílt tereken. Próbálnak heti pár dollárért dolgozni, gyerekként vagy felnőttként, hogy legalább a mindennapi betevő meglegyen, még ha iskola vagy orvosi ellátás nincs is. Egy részük aztán *elindul Európába*.

Ezektől a vándorló emberektől: a nagyhatalmak előidézte háborúk áldozataitól és megtévesztett, lelkiileg megsebezett/megőrijtett fiatalok által elkövetett terrorista cselekményektől esett „orientalista” pánikba Európa.

Az európai társadalmak, saját én-centrikus előítéleteik, beidegződéseik rabságában a *menekültválságot* – ahelyett, hogy kezelni próbálnák – minden szinten elmélyítik, s eközben fokozatosan önpusztító gömböccé hizlalják a hegemon pozícióra törő szélsőjobboldal csoportjait. Meglehet: a menekültválság Európa történelmének olyan *váltója*, amely új pályára állítja e jelentőségét veszítő földrészt.

Reakció a menekültválságra

Az Európai Unió ellentmondásos, kaotikus és több szinten önsorsrontó válasza a menekültválságra sokféle elemet tartalmaz. Egyrészt mélyen hallgat a lehetséges béketervekről, s elzárkózik a háborúzó felek nyílt kritikájától, vagy esetleges diplomáciai nyomás gyakorlásáról. Jellemző módon, kritikai hangokat egyedül Oroszország szíriai beavatkozásával kapcsolatban hallatott; két okból: egyrészt, ez beleillik az USA és az EU oroszellenes stratégiájába, másrészt csendben várja, hogy az Asszad-rendszer megbukjon, s elnyerje a leendő győztes(ek) „barátságát”. Emiatt nem csökken a háború intenzitása, s csupán a távolabbi jövőben képzelhető el, hogy a térségben olyan állami keretek jöhetnek létre, amelyek képesek stabil életviszonyokat kialakítani. Más szóval, az Európába áramló, menekültstátuszt kérő emberek száma *belátható ideig nem mérséklődhet*, sőt, fennáll a veszélye annak is, hogy a reményvesztettség és a konfliktusok szaporodása miatt tovább gyarapszik a menekültek egyébként heterogén tömege. Ha a szubszaharai Afrika gazdaságai további növekedést mutatnak, miközben államrendjük bizonytalan marad, a képződő jövedelmek növekedése előrevetíti, hogy még többen próbálkozhatnak „legális” átköltözéssel, illetve „ille-

gális” menekültcsatornák igénybevételével. Szintén ebbe az irányba mutat, hogy a sorsukra hagyott milliók – nők és férfiak, iskolához nem jutó gyermekek, tétlenségre kárhóztatott szülők – Törökországban vagy Jordániában, Libanonban vagy Iránban újabb csempészhalozatok kiépülését ösztönzik, illetve maguk közül kitermelik azoknak a „bátraknak” az ezreit, akik reménytelenségükben vállalják a gyilkos tengeri utakat. Az EU által létrehozott menekültügyi alap és intézményi rendszer messze nem elegendő a menekültek alapvető egészségügyi, oktatási és megélhetési szükségleteire, és nem látszik, hogy keletkezne ennél szélesebb, nemzetközi forrás, vagy hogy a terhekből a háború nyereszkezői is magukra vállalnának valamennyit. Ne feledjük: *menekültek millióiról van szó. 8–10 millió emberről?* Ki tudná megmondani pontosan? Az ENSZ is csak szeptemberben rendez e témáról magas szintű találkozót, anélkül, hogy valamiféle béketerv megvitatásra kerülne. Más szóval, az aktív békepolitika, a béke kikényszerítésére irányuló akarat hiánya, valamint a nemzetközi és uniós menekültügyi rendszer fenntartása olyan intézményi feszültséghez vezet(ett), amely maga alá temetheti a humánusabb menekültügyi rendszereket, s ezáltal megmutathatja, hogy a mai globális viszonyok között a liberális/humanitárius utópiák hosszabb távon nem tarthatók fenn. Ennek az ellentmondásnak a része az ún. *kvóta-terv* is, amely a nemzetközi szolidaritás valós igényéből indul ki, ám miután a válságból nem mutat kiutat, maga is könnyen a krízis áldozatává válhat. A válság különböző oldalai csakis együtt, a maguk történeti komplexitásában kezelhetők. Olyan globális politikai fordulatra van szükség, amely megfékezi a nagy- és középhatalmak agresszív szándékait.

A helyi politikai válság és a migráció más formái az EU-ban

A globális válságot azonban egy regionális szintű, „európai” válság is kiegészíti. Az elmúlt negyven év neoliberais gazdaságpolitikája – és az élőmunka-igények vele összefüggő csökkenése – oda vezetett, hogy az Unión belül is nagy tömegben élnek olyan munkavállalók, akik a társadalom periferiájára szorultak, kényszernyugdíjba menekültek, alacsony értékű szolgáltatói munkát végeznek, vagy éppen maguk is vándorbotot fogtak, főképpen itt, Kelet-Európában. A nem (vagy még nem) vándorlók kiabálnak a menekültekkel és bevándorlókkal, s aktív támogatói a félfasiszta „passzív forradalomnak” szerte Európában: kiszavazzák például az Egyesült Királyságot az EU-ból, politikai támogatást adnak a visegrádi „migráció-ellenes” blokknak, autokrata vezetőket istenítenek, és várják az „európai” – értsd: rasszista – politikai védelmet a „külső” „migránsokkal” szemben, illetve rasszista alapú garanciákat az EU-n belüli „migránsok” részére. Ennek a fordulatnak a magyar kormány az egyik megtestesítője/megjelenítője és motorja.

Orbán nemcsak a jobbra sodródott hazai tömegekhez intézi szavait, hanem Trump, Farrage, Le Pen és mások mellett egyik fő alakja az új, „tisza beszéd”-nek. Mostani népszavazás-kampánya hazug negyedígazságokat tartalmaz, szélsőségesen gyűlöletkeltő és megalázó minden ép érzésű és gondolkodású, itt és másutt született honfitársunk számára, s az EU döntéshozatalai képességének leépítését szolgálja.

Mindeközben a volt munkástömegek mélyen szemben állnak a globális tőkével, amely bizony nyereszkesedően hangoztatja, hogy növelni szeretné a vándoralkalmazottak tömegét, hogy a globális versenyben még hatékonyabban tudjon közöttük válogatni a munkaerő-piacon. Az új autokraták és szélsőjobbos populisták szavakban meg is ígérnek a nagytőke ellenőrzését az „elhagyott” munkásosztálynak (ezért szeretik őket, hiszen védik a „történelmi nemzetet”), miközben a „nemzeti” vezetők „természetesen” remek ügyleteket kötnek a globális cégekkel vendégmunkás-programokról vagy közpénzből folyósított támogatásokról. És ezt az ellentmondást nem akarja (vagy nem képes) érdemben befolyásolni a politikai baloldal, amely belecsúszik a „migránspártság” vs. „migránsellenesség” hamis dilemmájába.

Tort ül az idegenellenesség. Európa (volt) munkásai és az egzisztenciájában fenyegetett középosztály jelentős része is „orientalista” pánikban van a „keleti álmenekült hordák” – vagy épp’ a kelet-európai „legális” vándormunkások – miatt. Eközben a szélsőjobboldali vagdalkozáson kívül semmilyen globális „New Deal” nem körvonalázódik a kapitalizmus újabb válságának kezelésére. Pedig a probléma sokszorosan összetett, s ezért csakis komplex megoldás lehet sikeres, amely a világrendszer egész szerkezetét alakítja át. Egyelőre marad hát a válság és a gerjesztett fortélyos félelem.

A „Brexit”

Az instabilitás most már nem csupán a világrendszer perifériáin tapasztalható: az egyik fő európai centrumállamban, az Egyesült Királyságban megtörtént a „lehetetlen”, a szavazók többsége az Európai Unióból való kilépés mellett szavazott. Bár a közvélemény-kutatások folyamatosan azt mutatták, hogy a Brexit-szavazatok könnyen többségbe kerülhetnek, a brit és nemzetközi sajtó – és, úgy tűnik, a City és a brit politikai elit – nem számolt komolyan ezzel a forgatókönyvvel, s azt totális megdöbbenéssel fogadta.

A brit kilépés politikai és gazdasági jelentőségét egyelőre nehéz felmérni, hiszen úgy tűnik, a kormányzó brit jobboldalnak (a kilépés melletti torykat is beleértve) sem volt kész cselekvési terve a kialakult helyzetre. A történetek társadalmi-politikai gyökerei szerteágazók és heterogének, és nehéz elkerülni a monokauzális magyarázatok veszélyét. Mondhatjuk, hogy – Margaret Thatcher győzelme után több

mint harmincöt évvel – a neoliberális konszenzus szétmállását látjuk: a felhalmozódó politikai elégedetlenség régóta keres kitérés pontokat magának, s a Brexit-szavazók végre boldogan találtak egy lehetőséget, hogy a kilépés ellen szinte teljesen egységesen felsorakozó média- és politikai eliten végre valamiféle „bosszút” állhassanak. Az „européer” brit sajtóban és a közösségi médiumok tipikusan fiatalabb, mobilisabb, „kozmetopolitább”, liberális felhasználói körében a népszavazás eredményét kiadós „bűdösprolizás” fogadta, szemére hányva a demográfiailag tipikusan idősebb, férfi, kisvárosi szavazóknak, hogy nem csak az EU-párti „optimisták” karrierlehetőségeit károsították meg súlyosan, hanem saját, kevésbé fényes életkilátásaikat is. Az ingatlanárak esni fognak, a font gyengül, a megtakarítások értéke megcsappan; a hálátlan Brexit-régiók pedig valójában nettó felvevői az EU támogatásoknak – szóltak a vádak. Mindez nagyrészt igaz is. Csak hát: nem mindenki volt haszonélvezője az utóbbi három évtized ingatlanbuborékainak, a dezindusztrializációnak és a City mérhetetlen burjánzásának. A háztartások jelentős részének nincsenek megtakarításai. Az EU támogatások sovány vigaszt jelentenek azoknak a volt ipari és mezőgazdasági régióknak, ahol a neoliberális növekedési modell nemcsak a gazdasági biztonságot, hanem régóta létező életformákat és a hozzájuk kötődő önképet és önbecsülést is szétzúzta. Racionálisan szavaztak Sunderland vagy Wales Brexit-szavazói? Aligha. De vajon racionálisabb lenne-e részükről a neoliberális status quo támogatása?

Itt azonban nem állhatunk meg. Mert még ha igaz is, hogy a Brexitet támogató szavazatok jelentős részének volt egyfajta osztálydimenziója, s kifejezett valamiféle szembenállást a kurrens felhalmozási modelllel szemben, nem lehet szemet hunyni afölött, mi volt az a narratíva, amely összefogta ezen impulzusokat, hogyan és milyen politikai erők mobilizálták a szavazókat, s végül az eredmény miféle politikai dinamikát hozott felszínre. Ne áltassuk magunkat: a *Brexit-kampányt az angol jobboldal és szélsőjobboldal uralta*. A fő „hívószavak” az idegenellenesség, a fajgyűlölet, a „külfölddel” szembeni brit nacionalizmus s a „dicsőséges” gyarmati múlt iránti nosztalgia voltak. Az angol szélsőbaloldali Brexit-párti csoportocskáinak „Lexit”-kampánya lényegében senkihez sem jutott el, szemben a *Konzervatív Párt* jobbszárnya és a *Függetlenségi Párt* (UKIP) idegenellenes retorikájával. Mint újabb felmérések is kimutatták,² az angol és walesi munkásosztály, illetve alsó-középosztály jelentős része idegengyűlölő, erősen azonosul a brit nacionalizmussal, a monarchiával és a gyarmati múlttal, és jól mobilizálható a különféle (etnikai, szexuális, életmódbeli) kisebbségeket megcélzó, antiliberális diskurzussal. Mindez nem új fejlemény, mély történelmi gyökerei vannak. Ami új, hogy ezek a reflexek a „győzelemmel” most felszínre kerültek, ahogy ezt a népszavazást követő napok idegenellenes atrocitásai megmutatták. Ezekkel a meglehetősen sötét

tendenciákkal vegyültek össze a különböző elitellenes impulzusok. De ez még nem minden. Mert míg a Brexit-szavazók politikai motivációi heterogének voltak, a kampányt domináló politikai erők vegytisztán radikális jobboldaliak: a Konzervatív Párt „hiperatlantista” szárnya és a bevándorló-ellenesség politikai *business*-éből élő UKIP. Olyan politikai erőkről van itt szó, amelyek az Európai Uniót, az európai neoliberalizmus talán legfontosabb intézményes szervét, gyakran „kommunistának” írják le, és a szerintük túlzottan rigorózus szociális (például munkajogi) és környezeti szabályozásoktól akarnak megszabadulni. Céljuk egy olyan felhalmozási modell felé elmozdulni, amely még tovább csökkentené a vállalatokra háruló munkaerő- és környezetvédelmi költségeket, fokozva a bevándorlók kiszolgáltatottságát, s erősítve az USA-val és a volt brit gyarmatokkal való (ellenkező előjelű) kapcsolatokat. Persze felmerül az a kérdés is, hogy egyáltalán milyen mértékben lehet kilépni az EU-ból: miképpen érinti a Brexit a multinacionális társaságok és pénzügyi intézmények nemzeti határokon messze átnyúló érdekeit? Vajon a nemzetállamok felülkerekedhetnek-e a regionális infrastruktúrákon és piaci érdekeken? Ismét vámhatárokat vezetnek be? Vagy az egész arról szól, hogy Nagy-Britannia további privilégiumokhoz ragaszkodik az EU-n belül? A tőke szabad áramlása marad, csak a munkaerőt kötik még szorosabb korlátok közé? Vagy az a baloldali projekt kerekedne felül, amely a „szociális Európa” zászlaja alatt szervezkedik, és magának az EU-nak az átalakítását követeli? A jövő megadja a válaszokat.

Összességében: a népszavazás eredménye – Nagy-Britannián túlmutatón – szimptomatikusnak tekinthető annyiban, hogy úgy tűnik, a szükséges többség már a centrumállamokban sem rakható össze ahhoz, hogy a rendszer a neoliberais *business-as-usual* szavazatokkal újratermelhető legyen. Más centrumállamokhoz (USA, Franciaország) hasonlóan, a szétmálló konszenzus „törmelékei” egyelőre főleg a szélsőjobboldalhoz sodródnak. Az Egyesült Királyság esetében az ország földrajzi megosztottsága és a skót politika átalakulása miatt (a korábban a Munkáspárt által uralt Skóciában a baloldali nacionalista, függetlenség- és EU-párti SNP mára teljesen maga alá gyűrte a politikai életet) ez még az állam integritásának kérdését is felveti. Nagy-Britannia esetében ugyanakkor van még egy specifikus mozzanat: ellentétben a legtöbb európai centrumországgal, nem csak a (szélső)jobboldalon látható jelentős mobilizáció. A Munkáspárt – amely a Brexit ügyében nem állt elő világos állásponttal – tagságának hatalmas többségével tavaly megválasztott, de a parlamenti frakció és a pártot támogató sajtó által soha el nem fogadott Jeremy Corbyn – a párt történetének alighanem legbaloldalibb vezetője – elleni „puccskísérelt” a pártelit és a *mainstream* média által egyelőre, úgy tűnik, nem a „cselszövők” reményei szerint alakul, hanem a mobilizáció újabb hullámát váltotta ki. Ez fölveti a kérdést: lesz-e az európai centrumban, Görögország

után, újabb baloldali (baloldali szociáldemokrata) kísérlet a neoliberais hegemonia megtörésére *balról*? Létrehozható-e egy ilyen politikai koalíció, és ha igen, jobbak-e túlélési esélyei a gazdag Nagy-Britanniában, mint a törékeny, félperiférikus Görögországban?

